

CARNAVAL EN COMMUNITAS.

REFLECTIES OVER DE AUTHENTICITEIT, ONDERDRUKING EN HERLEVING VAN EEN VOLKSE FEESTTRADITIE

Themanummer

Gita DENECKERE

Inleiding

Met carnaval trok de 'Zinnekebende', de 'zuidelijke ateliers' die werkten aan de *Zinneke Parade*, de bonte heden-daagse versie van de Ommegang ter gelegenheid van Brussel 2000, voor de eerste keer de straat op. Zoals de geslaagde *Zinneke Parade* in onze hoofdstad staan veel carnavalsvieringen tegenwoordig in het teken van het multiculturalisme. Deelname aan het rituele feestrepertoire van het Antilliaanse carnaval in Rotterdam speelt volgens de auteurs van het nieuwe boek *Volks-cultuur: Een inleiding in de Nederlandse etnologie* een grote rol in het verheerlijken, door middel van folklore, van het exotische. Terwijl in de oude volkskunde de boeren en vissers werden geïdealiseerd, gaan 'vreemde' Indoneziërs, Turken, Marokkanen, Molukkers, Antillianen en Surinamers via culinaire en feestelijke cultivering en esthetisering steeds meer tot het 'multiculti-eigene' behoren. (1)

Het Jamaïcaanse zomercarnaval eind augustus in de Londense buurt Notting Hill brengt een miljoen mensen op de been en is het grootste straatfeest in

Europa. Op reggae-ritmes defileren zwart en blank in kleurrijke kostuums door de straten. Op zondag is het kindercarnaval, op maandag volgt het orgelpunt van de feesten - maar geheel volgens de Engelse traditie is het om 23u al gedaan met de pret. De maatregel heeft te maken met de vrees voor rellen die er drie jaar geleden inderdaad geweest zijn. Een deelnemer getuigt: *This Carnival provoked [...] a feeling of being involved in something over which no one had any control. As you found yourself drawn into another seething crush, and looked to right and left for escape, only to realise that all adjoining roads were blocked, you could feel tremors of panic pass through the crowd.* (2)

De reglementering van de carnavalsviering omwille van de gevaren en risico's voor de openbare orde én voor het uit de hand lopen van de getolereerde losbandigheid, is een fenomeen van alle tijden. Nooit is de *communitas* die met het samen vieren van een feest gepaard gaat zo spontaan dat regels en afspraken ontbreken. De antropoloog Victor Turner omschreef de *communitas* als de toe-

stand waarin een groep zich tijdelijk als een homogene, niet-hiërarchische, ongestructureerde en vrije gemeenschap ervaart, een ideale toestand, waar mensen naar hunkeren en verlangen, maar die ook moet georganiseerd en gestructureerd worden. Het feest, als ontsnapping uit de dagelijkse sleur en routines, genereert dus zelf structuur en reglementering. Het ludieke en losbandige communitas-gevoel vereist een ritueel dat enerzijds de roes van eenheid en bevrijding encadreert, maar het anderzijds ook tempert, en eventueel zelfs onderdrukt. (3)

Drie van de vier bijdragen aan dit themanummer rond carnaval handelen in feite vooral over de reglementering, disciplineren en/of onderdrukking van het straatcarnaval in de 19de eeuw. Zowel in Gent als in Antwerpen zien we hoe burgerlijke autoriteiten, katholieke moraalridders en socialisten aan het einde van de 19de eeuw, in een merkwaardig bondgenootschap, maar met uiteenlopende motieven, een beschavingsoffensief lanceerden om de 'uitwassen' van carnaval te elimineren. **Armand Sermon** vertrekt in zijn bijdrage over 'Bloei en snoei van het Gentse carnaval' van de sporen die ons in de Arteveldestad resten van een bloeiend 'vastelavondfeest' tijdens het Ancien Régime, dat tijdens de 19de eeuw in toenemende mate aan banden werd gelegd, door de burgerlijke autori-

teiten omwille van de ordehandhaving, door de 'pasters' omwille van de goede zeden, maar ook - en daar verbaast de auteur zich een beetje over - door de socialisten van Edward Anseele. Blijkbaar konden de toenmalige socialisten in hun strijd tegen de 'karnavalsbeestigheden' de symboliek van de omgekeerde wereld en het subversieve potentieel van carnaval absoluut niet appreciëren. De speelse communitas van carnaval paste inderdaad niet in het culturele project van de socialistische arbeidersbeweging, integendeel. We kunnen zelfs stellen dat deze specifieke vorm van volkscultuur als een hindernis ervaren werd op de weg naar de 'uitvinding' van een socialistisch geïnspireerde structuur, waarbij de kenmerken verbonden met de communitas, nl. het improviserende, ongeorganiseerde, chaotische, losbandige, officieuze, in tegenstrijd waren met de nieuwe gedragsregels die de proletariërs moesten worden bijgebracht. In Gent, maar ook in Antwerpen, zoals blijkt uit de bijdrage van **An Mariën**, leidde het beschavingsoffensief, waar zowel socialisten als katholieken aan deelnamen, tot een teloorgang van deze feesttraditie in de jaren die aan de Eerste Wereldoorlog voorafgingen. Zowel repressieve maatregelen als pogingen om carnaval te 'verzedelijken' droegen daar toe bij. In beide steden is het later nooit tot een heropleving van carnaval gekomen. In Aalst ziet de evo-

lutie er anders uit, zo blijkt uit het artikel van **Wim Beelaert**. De beteugeling van het volksfeest was er in de 19de eeuw niet zo virulent als in de grote steden: de socialisten stonden er minder sterk en het katholieke stadsbestuur durfde het niet aan om verbodsmaatregelen te treffen, uit angst voor de reactie van de liberale middenstand, die goed verdiende aan het carnaval. De toleranter houding was mogelijkwijze ook een gevolg van het feit dat de arbeidersbevolking in Aalst minder als een politieke bedreiging werd ervaren dan dezin de grote steden. In Brugge was er in dezelfde periode, toen de mannelijke arbeidersbevolking stemrecht kreeg, eveneens een tendens om de 'spontane' vieringen aan banden te leggen en te vervangen door deftiger alternatieven. ⁽⁴⁾

Hoewel er in Aalst vanuit katholieke en daensistische hoek ook misprijzend werd gemopperd over het straatcarnaval heeft dit niet tot een krachtig aansturen op de onderdrukking en/of disciplineren van het feestgebeuren geleid. Toch is de traditie er op het einde van de 19de eeuw verwaterd, maar dit kan niet aan het beschavingsoffensief worden toegeschreven. In tegenstelling tot de andere steden is carnaval er echter heropgebloeid in de twintigste eeuw en is Aalst tot dé carnavalstad van Vlaanderen uitgroeid. Die herleving is terug te voeren tot de jaren twintig, toen er vanuit de

Aalsterse middenstand en neringdoeners sterke impulsen kwamen om het lucratieve carnavalsgebeuren een nieuwe kans te geven en door de stedelijke overheid te laten omkaderen. Het straatcarnaval, dat tijdens de 19de eeuw zo levendig was gebleven, werd toen naar de achtergrond verdrongen. ⁽⁵⁾

De carnavalsgeschiedenis van Aalst brengt ons tot de vraag naar de 'authenticiteit' van deze volksculturele traditie. In de bijdrage van Armand Sermon wordt de visie naar voor gebracht dat het 19de-eeuwse straatcarnaval in Gent een 'authentiek en traditioneel carnaval' was, gekenmerkt door 'een spontane deelname van brede lagen van de bevolking'. Niet de commercie lag aan de basis van het rituele feest, wel 'het volbrengen van een bepaalde traditie die op het collectieve vermaak' gericht is. Carnaval als communitas. In Gent is op die spontane traditie met medewerking van de eind-19de-eeuwse socialisten een dodelijke domper gezet, terwijl het in Aalst na de Eerste Wereldoorlog precies de commercie was die de communitas met carnaval nieuw leven ingeblazen en hersteld heeft.

Is carnaval dan au fond geen eeuwenoude traditie?

In haar bijdrage over het huidige carnaval in Nederlands Limburg zal dr. **Carla Wijers**, de authenticiteit van de traditie precies ondervragen. Waarom vinden

carnavalisten het belangrijk om te kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude gebruiken in hun viering? Net als de studie van het carnaval in de Vlaamse steden, leert de Nederlandse geschiedenis dat er niet alleen in het protestantse deel van het land, maar ook in het katholieke zuiden geen sprake is van een ononderbroken traditie van het feest. De 19de-eeuwse heropleving van carnaval in Limburg had een heel andere betekenis, achtergrond, historisch-maatschappelijke context en verschijningsvorm had dan in de Middeleeuwen. Ook hier was carnaval toen, in de 19de eeuw, vooral een kwestie van 'veredeling' en 'beschaving'.

De overgrote meerderheid van de Limburgse carnavalsverenigingen is echter pas opgericht na 1945, wat de vraag oproept naar de functie van het verleden voor het hedendaagse carnaval. Carla Wijers stelt inderdaad dat de studie van het al dan niet historisch correct zijn van het zich beroepen op een eeuwenoude traditie minder belangrijk is dan het onderzoek naar de omgang met deze traditie. Samenhang, identiteit en groepsgevoel lijken in een sterk veranderende tijd de vaste partners te zijn van de behoefte aan traditie of, anders uitgedrukt, aan de accentuering van een eeuwenoud collectief verleden. Of- schoon er meestal geen lineair historisch verband kan aangetoond worden

tussen de oude middeleeuwse praktijken en huidige carnavalsvieringen, verrijken de 'invented traditions' de feesten en versterken ze het beeld van carnaval als levend volksfeest, waar het gevoel van *communitas* bereikt wordt.

Voorts blijkt uit Wijers bijdrage dat de *communitas* met carnaval niet zo egalitair is als je zou kunnen veronderstellen. Voor vrouwen is er nog altijd geen plaats in de organisatie van het 'vastelavond-gebeure'. Een goede reden is daarvoor niet te geven, het is 'TRADITIE, dat zegt genoeg', dixit het Limburgs Dagblad van 25 januari 1992. Het uitsluiten van vrouwen wordt dus verantwoord door zich te beroepen op traditie en folklore en is gebaseerd op een selectieve omgang met het verleden. Er zijn tal van rituelen en gebruiken die een kritiek op traditionele rolpatronen toelaten, maar die worden in Nederlands Limburg genegeerd. Als men kijkt naar het carnavalsgebeuren in de 19de eeuw in Gent, Antwerpen of Aalst bevat de omkering van de man-vrouw-verhoudingen die toen onder meer via verkleedpartijen tot stand kwam, eveneens rituele elementen die zouden kunnen aangegrepen worden om de carnavalsviering aan de veranderde plaats van de vrouw in de huidige samenleving aan te passen.

Niettegenstaande de remmende werking van de traditie is er nochtans veel hoop voor de toekomst van het carnaval. De

multiculturele carnavalsvieringen in Brussel, Londen, Rotterdam en elders demonstreren immers - ik gebruik de woorden van Carla Wijers - dat 'het feest niet louter een relict is uit een voorbije tijd, maar dat het zich continu aanpast aan de historisch-maatschappelijke context waarin het gevierd wordt'.

NOTEN

- 1 DEKKER (Ton), ROODENBURG (Herman), ROOIJAKKERS (Gerard), *Volkscultuur. Een inleiding in de Nederlandse etnologie*. Nijmegen, SUN, 2000, p. 229.
- 2 *Time Out. London's living guide*, August 25-September 1 1999, p. 13.
- 3 Zie o.m. TURNER (Victor) (ed.), *Celebration: studies in festivity and ritual*. Washington, 1982. Mijn parafrasering is ontleend aan DEKKER et. al., op. cit., pp. 190-197.
- 4 VERHEIRE (Isabelle), 'Het ontspanningsleven van Brugse arbeiders (1890-1921)', in: *Oost-Vlaamse Zanten. Tijdschrift voor Volkscultuur in Vlaanderen*, LXXV (2000) 1, pp. 53-55.
- 5 BEELAERT (Wim), 'Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1432-1940', in: *Het Land van Aalst*, LII, (2000), 1, p. 37 (deze bijdrage verschijnt in drie afleveringen).
- 6 Zie ook HELSLOOT (John), *Vermaak tussen beschaving en kerstening. Goers, 1867-1896*. Amsterdam, 1995; BOISSEVAIN (J.), *Revitalizing European Rituals*. London, 1992.

BLOEI EN SNOEI VAN HET GENTSE CARNAVAL

Armand SERMON

1. Inleiding

1.1. Op zoek

Carnaval was ooit het belangrijkste Gentse volksfeest. Ook nu nog klinkt in de straten van de Arteveldestad het gekende melodietje: *“We hebben moar twee plezierkes in een joar, karnaval en Gentse fieste.”* De ‘Gentse feesten’ beleefden tijdens de voorbije decennia een nieuwe bloei in een hedendaagse versie. Van het Gentse carnaval bestaan nog slechts enkele fragmentarische herinneringen. Doorgaans wordt aangenomen dat de teloorgang van het carnavalsfeest te wijten is aan de druk van de kerk en haar burgerlijke vertegenwoordigers. Sedert de kerstening van onze gewesten zijn er inderdaad preken en verordeningen bekend van kerkvaders en missionarissen tegen de maskerades. Dit blijft zo tot in de recentste tijden. Toch was het niet enkel de kerk, ook andere maatschappelijke groepen en instellingen hebben eeuwenlang een felle strijd gevoerd tegen dit volksfeest. Zelfs folkloristen zagen het carnaval liever afgeschaft. ⁽¹⁾ Dat ook de sociaal-democratie een jarenlang volgehouden campagne voerde tegen het carnaval lokt meestal enige verwondering uit. Dat jaarlijkse feest had en heeft een reële volkse basis. Men veronderstelt dat de socialisten er bijgevolg niet afwijzend tegenover stonden. De realiteit is evenwel anders.

Aan het einde van de negentiende eeuw

was de sociaal-democratie in Gent in volle opgang onder de impuls en leiding van Edward Anseele. Anseele was een echte volkstribuun die door zijn aanhangers ‘Eedje’ werd genoemd. ⁽²⁾ Zijn politiek richtte zich op de uitbouw van een coöperatieve economie en de partijpolitieke organisatie van de arbeiders. Er ontstond een complex van winkels, coöperatieve bedrijven, vakbonden, mutualiteiten, culturele en sportieve verenigingen, jongeren- en vrouwenorganisaties. Deze microkosmos heette ‘Vooruit’. ⁽³⁾ In korte tijd werd dit de machtigste beweging van Gent. De tempels van de Gentse arbeidersbeweging domineren nog altijd de Vrijdagmarkt en de Bagattenstraat. ⁽⁴⁾

Anseele ergerde zich *blauw* aan de lolbroeken uit de beluiken en steegjes die elk jaar op het signaal van de kalender hun mombakkes en kleurige kostuums bovenhaalden. De Gentse sociaal-democratie voerde omstreeks (de vorige) eeuwwisseling onder zijn leiding een felle hetze tegen het feest. Dit leidde uiteindelijk tot het verbieden en het verdwijnen van het Gentse Carnaval. ⁽⁵⁾

Om de gebeurtenissen die zich toen voordeden te begrijpen, zocht ik naar achtergronden en motieven, zowel in verband met de sociaal-democratie als met het carnavalsfeest. Naast de klassiekers uit de vakliteratuur verzamelde ik minder gekende teksten en ideeën rond het carnavalsfenomeen. Het verzamelde